

Araştırma Makalesi / Research Article

GÖNÜLLÜLÜK ÜZERİNE UYGULAMALI BİR SOSYAL ARAŞTIRMA: TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÖRNEĞİ

Gökhan SAVAŞ*

Fatma YOL**

Senem ERTAN***

Öz

Bu çalışmanın amacı, gönüllük alanında Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının (STK’ların) mevcut durumları ve güncel mevzuatın gönüllülük üzerindeki etkileri değerlendirilerek yeni bir mevzuatta yer alması gerekenlere ilişkin öneriler ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada, T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün “Yasal Çerçeve ve Kapasite Geliştirme Projesi” kapsamında toplanan veriler ile ikincil veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, nicel araştırma yöntemi olarak çevrimiçi anket hazırlanmış ve DERBİS üzerinden Türkiye’deki tüm sivil toplum kuruluşlarına gönderilmiştir. 11 Eylül – 29 Eylül 2020 tarihleri arasında yapılan anket çalışmasına toplamda 14.120 STK temsilcisi katılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında, çeşitli kurum ve kuruluşlardan gönüllülük konusunda uzman kilit bilgilendiricilerle çevrimiçi platform üzerinden odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye’deki STK’larda mevcut gönüllülerin mevzuat kaynaklı sorunlar nedeniyle ihtiyaçlarının karşılanamadığını ortaya koymuştur. Bu anlamda, çalışma Türkiye’de yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin STK’ların gönüllülerle çalışmalarını destekleyici programlar geliştirmesinin yanı sıra gönüllülüğü belirleyen yasal bir çerçevenin oluşturulması ve gönüllülük kavramının mevzuatta net bir şekilde tanımlanması gerekliliği vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, STK, sivil toplum, yasal mevzuat.

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. ORCID: 0000-0002-0681-0229.

** Doktora Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü. ORCID: 0000-0002-2961-487X.

*** Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0002-3299-1596.

AN APPLIED SOCIAL RESEARCH ON VOLUNTEERING: THE CASE OF NGOS IN TURKEY

Abstract

The aim of this study is to develop some suggestions to be included in a possible new legislation by analyzing the current situation of NGOs in volunteering and the impact of current legislation on volunteering. For this aim, in this study the secondary data analysis was performed within the scope of the “Legal Framework and Capacity Building Project” of the General Directorate of Civil Society Relations of the Ministry of Interior of the Turkish Republic. In this context, as a quantitative research method, an online questionnaire was prepared and sent to all civil society organizations in Turkey via DERBİS. A total of 14,120 NGOs representatives participated in the survey conducted between September 11 and September 29, 2020. In the second part of the study, focus group meetings were held with key informants, who are experts on volunteering, from various institutions and organizations via the online platform. The findings obtained in the study have revealed that the needs of volunteers in Turkish NGOs are not met due to the issues in the existing legislation. In this sense, this study emphasized the necessity of a clear definition of the concept of volunteering in the legislation and development of a legal framework determining volunteerism besides the development of NGO programs supporting voluntary work in local and the central governments.

Keywords: Volunteering, NGOs, civil society, legislation.

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı, kökeni Antik Yunan filozoflarına kadar uzanan geniş bir tarihe sahiptir. Sivil toplumun geçmişten günümüze gelen çeşitli tanımlarını anlayabilmek için ‘devlet’ ve ‘toplum’ olgularının tarih içerisindeki gelişimlerini bilmek gerekmektedir. Örneğin, Aristotle’un *koinonia politike* kavramı devlet ile toplumu tek bir kavram olarak ele almaktadır. Antik Yunan’da halk, kendi kendini yöneten, özgür ve eşit bireylerin oluşturduğu siyasi bir toplum olarak algılanmaktaydı. Bu sebeple *koinonia politike* – doğrudan çeviride siyasi toplum, aynı zamanda sivil toplumu oluşturmakta idi (Sulek, 2010: 8). Çiçero’nun *societas civilis* kavramı ise yasal anlamda özgür ve eşit bireylerin oluşturduğu, barbarlıktan uzaklaşmış, medeni bir topluluktur (Kumar, 1993:376). Orta Çağ ve reform hareketleri sonrasına geçildiğinde, Batılı teorisyenler kilisenin etkisini göz önünde bulundurarak devlet ile sivil toplumu birbirleri ile ilişkilendirmektedir. Hobbes’a göre siyasi güç salt devlet egemenliği altına girdikçe kilise sivil toplumu ifade etmek için kullanır; ancak hala devletten tam anlamıyla kopmuş değildir (Forst, 1993: 453). Benzer şekilde Locke da Hristiyanlığı sivil toplumun merkezine koyarak, devleti ortaya getirenin sivil toplum olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple eşit hak ve özgürlüklere sahip olan sivil toplum gruplarının devlet tarafından korunmasının ve temsil edilmesinin gerektiğini ifade etmiştir (Dunn, 2001: 44). Onlardan sonra gelen Montesquieu ve Tocqueville gibi filozoflar ise sivil toplumu, devlet ile toplum arasında aracı bir kurum olarak açıklamıştır (Woldring, 1998: 363). Bu kurumlar, bireylerin kendi özgürlüklerinin farkına varmalarını sağlamaya yarayan bağımsız derneklerdir. Kavramın günümüz entelektüel ve siyasi tartışmalara konu olması ise toplumların sosyal düzenlerinin zaman içerisinde uğradığı çeşitli değişikliklere dayanmaktadır. Bu değişiklikler, toplumda bireyin ön plana çıkması, siyasi eşitlik ve güç anlayışlarının değişmesi, ulus devletlerin kurulması, yeni ekonomik düzene geçilmesi şeklinde örneklendirilebilir. Bunlar özellikle Batılı siyaset teorisyenlerinin sivil toplumla ilgili çalışmalarında değindikleri önemli meselelerdir. Cohen ve Arato (1995), bu çağdaş batılı teorisyenlerinin sivil toplum anlamlarını liberal ve komüniteryan olarak iki ana başlığa ayırmıştır. Sivil topluma liberal yaklaşım, bireycilik ve evrenselliği temel alırken; komüniteryan yaklaşım, sivil toplumu yalnızca ortak bir iyi yaşam anlayışına sahip etik bir topluluk olarak ele almaktadır (Cohen ve Arato, 1995: 9). Örneğin, Adam Smith (1993), *bürgerliche Gesellschaft*

tanımlarken ‘devlet’, ‘ekonomi’ ve ‘toplum’u üç farklı alan olarak ele almaktadır. Sivil toplum, devletten ayrı, bireysel çıkarların peşinde koşan ve esas olarak piyasa kurumuna odaklanan bir özerk eylem ve sosyal entegrasyon alanıdır. Aynı terim Gramsci (2000) için ise devlet iktidarının dışındaki her alanı ifade etmektedir. Farklı bakış açılarından bakılsa da ortak olan nokta sivil toplumun devlet özneden bağımsız olduğu görüşüdür. Zira sivil topluma yönelik tanımlamalar günümüz araştırmacıları tarafından da bu ortak nokta temelinde geliştirilmiştir. Örneğin, Fukuyama (1995:8) sivil toplumu “demokratik siyasi kurumların altında yatan devletten ayrı, kendiliğinden yaratılmış sosyal yapıların alanı” olarak tanımlamıştır. Kısacası, sivil toplum örgütleri, bir devletin siyasi ve ekonomik kurumlarının dışında; toplumun temelini oluşturan gönüllü, sivil ve sosyal kurum ve kuruluşların toplamından oluşmaktadır (Gupta, 2011: 363).

Sivil toplum, yapısı gereği devletten ayrı bir varlıktır ve özerk bir şekilde işlemektedir. Nielson (1995: 47-61)’a göre sivil toplum, devlet ile birey arasındaki aracı üçüncü bir güç olarak düşünülebilir. Toplumsal sorunlar ve talepler, STK’lar aracılığıyla devlete ve kural koyucu siyasetçilere yansıtılmaktadır. Sarıbay (2019: 592)’a göre sivil toplum, “gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır”. STK’lar, devlet iktidarını sınırlayabilen ve belirli bir hukuksal düzlemde o iktidarı meşrulaştırabilen bir güce sahiptir. Dolayısıyla, sivil toplumu devletten özerk olarak kabul ederken onu devletten tamamen yabancılaştırmamak gerekmektedir. Diamond (1994: 8) bu durumu sivil toplumun ‘devlet iktidarına karşı dikkatli ancak saygılı’ olduğunu söyleyerek özetlemiştir. Yani sivil toplum ile devlet arasında bir bağ vardır; ancak sivil toplum devlet iktidarını ele geçirmek gibi bir amaç gütmemektedir. Sivil toplum, farklılık, çoğunluk ve göreceliği aynı anda içermekte ve hiçbir STK devleti tek başına temsil etme arayışına girmemektedir. STK’ların varlığı devlet ile toplumsal aktörler arasındaki iletişimi güçlendirme amacına dayanmaktadır. Bu sayede demokrasinin pekiştirilmesine fayda sağlanmaktadır.

Sivil toplumların genel özellikleri çoğulculuk (*pluralism*), özgecilik (*alturism*), hoşgörülülük olarak bilinmektedir (Shils, 1997: 320-329). Çoğulculuk; siyaset, ekonomi ve din gibi farklı alanlardan herhangi birinin diğeri üzerinde hegemonik tahakküm kurmaması şeklinde incelenmektedir; çünkü sivil toplum

hem bir çatışma hem de uzlaşma yeridir (Shils, 1997:330). Sivil toplumda, anlaşmazlıklar olumsuz olarak görülmemelidir. Diyalogun tarafları, bir diğerinin belirttiği her noktayı çürütmek yerine, ortak bir noktaya ulaşmaya çalışmalıdır. Bu ortak noktaya göre amaç oybirliğine değil fikir birliğine ulaşmaktır. Böylelikle diyalog üretken hale gelecek ve sivil toplum kendi politika ve programlarını geliştirmeyi başaracaktır. Bu da sivil toplumu devlete karşı etkili bir aktör haline getirmektedir.

Sivil toplumda müzakereler kolektif bir şekilde yürütüldüğü için sivil toplumun bir diğer özelliği de hoşgörüdür. Hoşgörü, ‘öteki’yi en azından haysiyet, zeka ve güvenilirlik açısından eşit olarak düşünmeyi ve böylece ötekine saygı duymayı içermektedir (Shils,1997: 338). İlke olarak müzakereye dahil olan taraflar arasındaki ilişkileri yönetmedikçe toplu karar almak mümkün değildir. Toplu karar vermede eşitlikçilik, başkalarına saldırgan davranışlarda bulunmadan tartışma inceliği ve becerisi gerektirmektedir. Bu da ancak nezaketle tamamlanmaktadır. Hoşgörü ortak çabaları mümkün kılarken; nezaket, taraflar arasında sorunsuz bir diyalogun sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Nezaket aynı zamanda sivil toplum için hayati bir sürece katkıda bulunmaktadır. Göle’ye (2019: 564) göre “sosyal çelişkilerle, uzlaşma ilkesini bir arada barındıramayan toplumsal hareketlerin sivil toplumu oluşturması zordur”. Örneğin, bir tartışmaya katılanlar, yalnızca başkalarının argümanlarını çürütmekle ilgilenmez, aynı zamanda böyle bir olayı başkalarının görüşlerinden bir şeyler öğrenmek için bir fırsat olarak görmektedirler (Shils, 1997:320-55). Böylece sivil toplum, hiçbir grubun karşı çıkmadığı politikaları ve programları ortaklaşa formüle edebilmektedir.

Sivil toplumun bir diğer özelliği ise özgeciliktir. Kelime olarak özgecilik, kendi çıkarını gözetmeksizin bir başkasına fayda sağlamak anlamına gelmektedir. Özgecilik, sivil toplum üyelerinin kamu yararını gözetmesine yol açan faktörlerden biridir. Bu aynı zamanda fikir birliğine varmayı kolaylaştıracaktır. Bu süreçte sivil toplum üyeleri de diğerlerinin menfaatini gözeterek diğer toplumsal gruplarla dayanışmayı teşvik etmektedir. Burada, söz konusu ortak menfaatin, sivil topluma etnik milliyetçilik, dini köktencilik ve / veya farklı türlerdeki kapalı ideolojiler gibi engellerin dikte ettiği ahlaki bir sosyal düzen fikri olarak alınmadığı da belirtilmelidir. Aksine, sivil toplum, sosyal düzenin etik bir fikri olarak anlaşılmalıdır ve diğer ideolojilerin getirdiği ortak menfaatleri değil genel faydayı

gözetmektedir. Çeşitli ideolojilerin dikte ettiği ahlaki düzen biçimleri ve ortak menfaat kavramları zamana ve yere özgüdür ve farklı yorumlara daha az açıktır; ancak, sivil toplum, farklı ortam ve ihtiyaçlara daha kolay uyum sağlayabilecek daha genel terimlerle formüle edilmiştir. Dolayısıyla sivil toplum üyelerinin fikir birliğine varması daha kolay olacaktır (Eberly, 2000: 13). Sivil toplum üyeleri, başkalarının belirli görüşlerine, tercihlerine ve ilgi alanlarına karşı duyarlı bir tutum benimsedikleri için aynı fikir doğrultusunda hareket ederler. Sonuçta, sivil toplum üyelerinin ortak menfaati formüle ederken başkalarının görüşlerini, tercihlerini ve çıkarlarını dikkate alması gerekmektedir. Buradan, ortak iyiye, özel ve genel olanı uzlaştırma çabalarının bir sonucu olarak ulaşılabilecek sonucu çıkmaktadır. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarına gönüllü katılım önemlidir. Zira gönüllülük, kişinin kendi menfaatini düşünmeden genel olarak toplumsal faydaya erişmeyi amaçlamaktadır. Kişiler gönüllü olarak sivil toplum kuruluşlarına üye oldukları zaman, ortak menfaatin ne olduğu üzerine fikir birliğine varmaları ve bu menfaatin erişimine yönelik adım atmaları kolaylaşmaktadır.

Sivil toplum demokrasinin pekiştirilmesi açısından önemli bir yerde bulunmaktadır. Eğer sivil toplumu gönüllü sivillerden oluşan etkin bir topluluk ağı olarak tanımlarsak, STK'ların güven ve iş birliği sağlama rolüne de dikkatleri çekmiş oluruz. Bireylerin toplumsal meselelere katılımının artması ve sivil toplum-devlet ilişkilerinin devam etmesi ile oluşan sosyal bütünleşme ve kamu bilinci, demokratik istikrar için gerekli koşullardan birisidir (Newton, 2001: 201). Bu anlamda STK'lara yapılan gönüllü katılımın hem toplumsal hem de siyasal pek çok getirisi vardır. Ancak STK'lar bağlamında gönüllülük konusu literatürde çok fazla incelenmemiştir. Bu sebeple bu çalışma öncelikle gönüllülük alanında Türkiye'deki STK'ların mevcut durumlarını tespit etmeyi hedeflemektedir. Sezik (2019: 119) STK'ları çalışma alanlarına göre ekonomik (sendikalar, meslek kuruluşları), siyasal (siyasi partiler ve siyasi amaç güden dernekler), kültürel (edebiyat ve sanat dernekleri) ve dini (dini gruplar ve cemaatler) örgütler olarak dört gruba ayırmıştır. Bu çalışmanın kapsamı çalışma alanına bakılmaksızın dernek ve vakıflar ile sınırlandırılmıştır. Temel olarak dernek ve vakıfları düzenleyen mevzuatta yer alması gerekenlere ilişkin öneriler ortaya koymak amacıyla ilgili mevzuatın gönüllülük üzerindeki etkilerini de değerlendirecektir. Bu çalışma STK'larda gönüllülük alanında yapılan en geniş çaplı saha araştırmasının sonuçlarını sunması bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma, detaylı bir literatür taraması ile öncelikle

STK'lara gönüllü katılım ve gönüllülüğün motivasyonunu detaylıca inceleyecektir. Sonrasında Türkiye’de STK’lar ve gönüllülük alanındaki çalışmalar ve mevzuat analiz edilecektir. Çalışma kapsamında uygulanan yöntemin detayları sunulduktan sonra çalışmanın analiz ve bulgularına yer verilecektir.

1. STK’LARDA GÖNÜLLÜLÜK

Geniş anlamıyla sivil toplum, gönüllü kuruluşlardan oluşan ve bu kuruluşların faaliyet gösterdiği alanı kapsayan bir vatandaş topluluğudur. Gönüllü kuruluş alanlarının en önemli özelliği artan sosyal farklılaşmadan kaynaklanan çeşitlenme ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, sivil toplum, vatandaşların doğrudan siyasi bağlantı veya uyumdan ayrı olarak, ortak fayda sağlamak adına kişisel hakları için birlikte çalıştıkları, kendi kendini yöneten ve özel kar amacı gütmeyen kuruluşlar dizisi olarak tanımlanabilir (Kim, 2004: 78). Örgütlenme sivil toplumda çok önemli bir rol oynamaktadır. Sivil toplum örgütleri ne piyasanın kişisel çıkarları için ne de devletin zorlayıcı gücü tarafından kurulmuşlardır. Peki, insanlar neden gönüllü olarak bu kuruluşlara katılmaktadır? Gönüllü olmanın STK'lara sağlayacağı yararlar bir takım özgecilik teorileri ile de açıklanmaktadır. Özgecilik teorilerine göre gönüllü olmanın temel motivasyonu başkalarına yardım etme isteğidir (Ryffman, 2007: 15-24). Ayrıca sosyal temas ve kişilerin ilgi alanları ile duygusal güdüler de gönüllü katılıma yok açmaktadır (Yeung, 2004: 46). Parker (1997: 4-5) gönüllü katılımı, kişilere yardımcı olmaktan ziyade ortak üretim motivasyonları ile hareket edildiğini vurgulamıştır. Yani, herhangi bir bedel almadan emek sarf etmek manasına gelen gönüllülük, kişisel ihtiyaçlardan doğabildiği gibi kolektif bir amaca hizmet etmek ve üretimi desteklemek gibi motivasyonlarla da ilişkilendirilebilmektedir. Smith (1981: 22) bu durumu 'özgecilik' ve 'bencillik' ile kategorileştirmiştir. Özgecilik, başkalarının faydasını öncelemek üzerine iken bencillik kendi yararını gözetmek olarak anlaşılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında bencilliğin değil, özgeciliğin gözetilmesi gerekmektedir. Özgecilik, ortak menfaate ve genel fayda gibi motivasyonlara ulaşmanın temel unsuru iken salt kişisel faydayı önceleyen bencillik gönüllü katılımın önüne geçen bir engel olarak görülmektedir.

Gönüllü motivasyonunu açıklamada kullanılan bir başka bireysel yaklaşım ise *self determinasyon*¹ teorisidir (Ryan ve Deci, 2000: 69). Bu teoriye göre

¹ Yabancı kökenli self determinasyon kelimesinin anlamı kendi kaderini tayin etmektir.

gönüllülük, kişinin kendi özerkliğini elde etmek üzere içsel ihtiyaçları tatmin etme motivasyonu ile başlamaktadır. Gönüllü, yaptığı işi anlamlı ve tatminkar buldukça o işi sürdürmeye devam edecek ve diğer insanlara yardımcı olabilecektir. Weenink ve Bridgman (2017: 90)'a göre kişilerin gönüllü bir katılım gerçekleştirebilmeleri için yapılacak faaliyetin değeri çok önemlidir. Katılımcılar, gönüllü olacakları faaliyetin nasıl bir anlam ifade ettiğine odaklanan bir değer hesaplaması yaparak gönüllü olarak katılım sağlayıp sağlamamaya karar vermektedir.

Bunun yanı sıra, Fisher ve Ackerman (1998)'a göre grup tanınması, yani bir gruba ait olma ihtiyacı ve toplumsal normlar gönüllülük kararının temel motivasyonudur. Bir kişinin gönüllü olarak bir faaliyette bulunması, grup ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumsal değerlere sahip çıkmak ile ilintilidir. Ancak, Fitch (1987) yalnızca özgecilik veya bencillik adına değil, sosyal bir zorunluluk olarak da gönüllülük motivasyonunun geliştiğini iddia etmiştir (akt. Esmond ve Dunlop, 2004). Bu amaçla gönüllülük motivasyonunu ölçen gönüllü motivasyonu (*Motivation Volunteer*) (Cnaan ve Goldberg-Glen, 1991) adı verilen bir ölçek oluşturulmuştur. Bu ölçek, gönüllülüğün tek boyutlu bir olgu olarak ele alınmasını reddederek özgecilik, bencillik veya sosyal zorunluluğun bütüncül olarak incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Yani birey gönüllü olarak bir kuruluşa veya faaliyete katılırken salt özgeci veya bireysel faydadan değil, hem özgeci hem de bireysel motivasyonlarla hareket edebilmektedir. Buna ek olarak, sadece içsel değil dışsal faktörler de gönüllülerin katılımını etkilemektedir. Bütüncül yaklaşımı destekleyen Clary vd. (1998) de gönüllülüğün altı temel fonksiyonunun bulunduğunu savunmaktadır. Bunlar; diğer insanlara fayda sağlamak olan özgecilik, kişinin kendi ilgi alanında gelişmesini sağlaması, sosyal beceriler geliştirmesi, gelecekteki kariyerine katkı sağlaması, kişisel problemlerini dile getirmesi ve kendi benliğini geliştirmesi şeklinde ifade edilmiştir.

İnsanların gönüllü olarak STK'lara katılma sebeplerisosyal sermaye ile de ilişkilendirmiştir (Aslan, 2012: 46). Sosyal sermaye, aynı toplumda yaşayan insanların ortak faydaya erişmek için "*iş birliği yapmasını kolaylaştıran ağlar, normlar ve güven ilişkileri*" olarak tanımlanmaktadır (Putnam,1993a: 35). Modern toplumda sosyal sermayenin yaratılması ve yenilenmesi, hemen hemen her demokratik toplumda var olan çeşitli gönüllü kuruluşlardan oluşan sivil toplumla yakından bağlantılıdır (Aslan, 2012:51). STK'lara gönüllü olarak katılmanın

başlıca yararı, karşılıklılık, vatandaşlık ve sosyal güven normlarının geliştirmesidir. Bunun yanında, ortak yarar ve hedeflerin peşinden gitmeyi sağlayacak sosyal ilişki ağları kurma kapasiteleri de vardır. Başka bir deyişle, gönüllü olarak üye olunan dernekler sosyal sermayenin başlıca kaynaklarıdır. Sosyal güven, sosyal sermaye için çok önemlidir ve insanların en kötü durumlarda bile bile isteye diğerlerine zarar vermeyeceği ve en iyi durumlarda da diğerlerinin çıkarlarını koruyacağı görüşüne dayanır (Newton, 2000: 201). Örneğin, Putnam (1993b: 15), bireylerin gönüllü derneklere katılımı ile sosyal güvenleri arasında bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Buna göre yüz yüze ilişki ağlarından oluşan bir sosyal altyapı ile karakterize edilen olgun bir sivil toplum, güçlü ve duyarlı demokratik yönetişimin temelini oluşturmaktadır. Sivil toplumun hem gönüllü hem de kolektif olması onu aile, piyasa ve devletten farklı kılmakta ve toplumda özel bir öneme sahip olmasına yok açmaktadır. Yine de, gönüllü sivil toplumun kesin tanımını ve sınırlarını belirlemek sorunludur. Bunun nedeni, sivil toplumun özelliklerinin ve kapsamının ülkeler arasında farklı olması ve gönüllü sivil sektörün diğer istemsiz ve kolektif olmayan faaliyet alanlarına kaymasıdır. Çeşitli kar amacı gütmeyen, gönüllü, hayır kurumu veya sosyal hareket düzenlemelerine sahip sivil toplum örgütlerinin, birçok ülkede refah sisteminin geliştirilmesinde önemli bir işlevi olduğu görülmektedir.

Olsen (1972: 321-324), gönüllü kuruluşlara katılımın olumlu etkilerini açıklamıştır. Gönüllü derneklere katılım, kişilerin ilgi ve kaygı alanını genişletmekte ve bu nedenle onların halkla ilişkilerini güçlendirmektedir. Birey, yeni ve farklı insanlarla temas kurup onlarla ilişkiler geliştirdiğinde, o bireyin sosyal ve politik olaylara olan ilgisi ve faaliyet gösterme eğilimi artmaktadır. Katılım, kişinin bilgisini artırmakta, bir kişiyi sosyal ve liderlik becerileri konusunda eğitmekte ve etkili siyasi ve sosyal eylem için gerekli olan diğer kaynakları sağlamaktadır (Kim, 2004: 79). Bu görüşe göre, sivil toplum gönüllü kuruluşlarındaki sosyal faaliyetler, siyasi katılım üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Gönüllü kuruluşlar, bireylere resmi kamusal ortamlarda sosyal faaliyette bulunma fırsatları sundukları için siyasi katılımı ilgili hale gelmektedirler (Deth, 1997: 11-14; Billiet ve Cambre, 1999: 235). Ancak, gönüllü kuruluşların olumlu özellikleri, insanları organize etme yeteneklerine bağlıdır. İnsanların gönüllü derneklere dahil olma derecesini belirleyen ise bir toplumun örgütlenme kapasitesidir (Stinchcombe, 1965: 231). Toplumların örgütlenme kapasiteleri, ileri demokrasilerde bile oldukça

güçlü farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte, modernleşme süreçleri farklı toplumlarda çok sayıda gönüllü kuruluş oluşturmuş olsa da bu kuruluşların örgütlenme kapasiteleri ve özellikleri toplumlar arasında önemli ölçüde çeşitlilik göstermektedir (Salamon vd. 2004: 38). Bunun nedeni, bu gönüllü kuruluşların örgütlenme kapasitelerinin sosyal yapıdaki konumlarına bağlı olarak toplum içinde farklılık göstermesidir (Wessels, 1997: 201). Gönüllü kuruluşlar literatürde sivil toplumun örgütlenme ilkesi olarak görüldüğünden, vatandaşların gönüllü kuruluşlara katılımının demokratik etkisine büyük önem verilmiştir. Vatandaşların bu faaliyetlere katılımı topluluk inşasında, sosyal sermaye yaratmada, demokratik bir yönetimin gelişmesinde ve piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işlemesi için hayati önem taşıyan güven ve karşılıklık ilkelerinin tesisinde önemlidir.

2. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GÖNÜLLÜLÜK ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Türkiye'de sivil toplumla ilgili çalışmaları şekillendiren en önemli olgu 'devlet-toplum' karşıtlığıdır. Sarıbay (2019: 591)'a göre bu karşıtlık Cumhuriyet'e geçişle birlikte ortaya çıkan kimi kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sürdürülmeye devam ettirilmiştir. Çok partili dönemde ise iktidara gelen çeşitli partilerin etkisiyle merkezde politik bir parçalanma yaşanmış ve toplum ön plana çıkarılmıştır. Bu süreçte demokratikleşme ve liberalleşme adına sağlam adımlar atılmıştır. Ancak 60'lı yıllar itibarıyla askeri müdahalelerin de bir neticesi olarak toplumun politikadan uzaklaştırıldığı görülmüştür. Özellikle 1980-1983 yılları arasında Türkiye'de devlet, toplumun neredeyse her alanını kontrol altına almış olması STK'lara katılımı düşürmüştür. 1960 ve 1980 yılları arasında ise her ne kadar demokratikleşme ve özgürleşme adına adımlar atılmış olsa da uzlaşmadan ziyade ideolojik çelişkilerin baskın olduğu bir ortam vardır. Demokratik haklar, sivil toplumun bir ön şartı olsa da bu hakların varlığı güçlü bir sivil toplumun kanıtı olarak düşünülmemelidir. Göle (1994: 214; 2019: 559), 1980 öncesi Türkiye'sini bu durumun güzel bir örneği olarak sunmaktadır. Türkiye'de 1980 öncesinde demokratik alan görece genişliğe sahip olsa da bu dönemde sivil toplumun varlığından bahsedilememektedir. Bu ortamda sosyal aktörler kendi aralarında bir çekişme içerisine girmişlerdir. Bu sebeple toplumsal alanda istikrarlı ve etkin bir örgütlenme görülmemiştir.

1983 yılı itibarıyla siyaset sivilleşme yönünde ilerlese de 1982 Anayasası

ile sivil özgürlükler ve STK örgütlenmeleri kısıtlanmıştır. Ancak bu kısıtlamaları doğuran maddeler kademeli olarak özgürlükler lehine değiştirilmeye başlanmış ve bu süreç 1990’lı yıllara kadar sürmüştür (Kalaycıoğlu, 2001: 54-70). Bu süreç sonrasında yapılan en önemli tartışmalardan biri devletin toplumdaki yerinin nerede konumlanması ile ilgilidir. Ortak vurgu, devletin toplum üzerindeki müdahalesinin azaltılması yönündedir. Bu da bireyi devletin karşısında koruyabilecek herhangi bir mekanizmanın yani sivil toplumun oluşması ile gerçekleşebilirdi (Toprak, 1996:118). Ancak akademik düzeyde yapılan bu tartışmalar ‘sivil toplumcu’ ve ‘devletçi’ şeklinde bir ayrımı doğurmuş ve başta bahsedilen ‘devlet-toplum’ karşıtlığına bir alternatif sunmuştur. 1990’lı yıllar itibariyle Türkiye demokratikleşme, küreselleşme ve liberalleşme adına sağlam adımlar atmıştır (Keyman ve İçduygu, 2003:219-234). Zira bu yıllar aynı zamanda sivil toplum ve demokrasi çalışmalarının küresel boyutta önem kazandığı bir döneme tekabül etmektedir. Hem AB üyeliği ve diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye’nin yurtdışında edindiği tutum hem de yurt içinde artan özgürlük talepleri ile Türkiye’de hem STK’lara katılım hem de bu kuruluşların faaliyet alanı artış göstermiştir (Grigoriadis, 2008: 41-64). Çevre, kadın ve dini kimlikler gibi farklı alanlara odaklanan STK’lar çeşitlenmiştir (Boşnak, 2016:75-79). Döneme dair yapılan STK araştırmaları ise bu STK’ların yine devlet ve toplum arasındaki ilişkilerini merkeze alacak şekilde geliştirilmiştir.

2000’lerde STK’ların sayısındaki artış devam etmiştir (İçduygu, Meydanoglu ve Sert, 2011: 17). AB’ye katılım sürecinin bir parçası olarak uygulanan yasal reformlar STK’ların kurulmasını kolaylaştırmış, ancak STK’lar üzerindeki kısıtlamaları tamamen ortadan kaldırmamıştır (Rumelili ve Çakmaklı, 2017:368). Ayrıca, AB, hem teknik kalkınma yardımı ve finansman sağlayarak hem de STK’ların demokrasilerdeki rolüne ilişkin değerleri yaygınlaştırarak Türkiye’deki STK’ları desteklemeye devam etmiştir (Rumelili ve Çakmaklı, 2017: 368). Türk vatandaşları hem yurt içinde hem de Avrupa kurumları aracılığıyla haklarının daha aktif takipçileri haline gelmiştir.

Türkiye’deki sivil toplum ve STK’lara dair yapılan akademik çalışmalar genellikle siyasi yapı (devlet) ve sivil toplumun birbirleri ile etkileşimini araştırmıştır. Bunlara ek olarak sivil toplum çalışmaları demokrasi ile ilişkilendirilerek anlatılmış ve bu çalışmalar 2000’li yıllardan itibaren çeşitlenerek artmıştır (Örneğin; Aslan,

2010: 375; Aslan, 2012: 45; Tosun, 2005: 39-40). Fakat Türkiye’de yapılan sivil toplum ve STK’lar ile ilgili gönüllülük konusu bu bağlamda çok az incelenmiştir. Çelik (2020: 3830), Türkiye’de net bir gönüllülük kavramının bulunmadığına ve gönüllülük politikaları üzerine çalışan herhangi bir kamu kurumu olmadığına dikkat çekmiştir. Bu anlamda sivil toplum genel olarak beklenen gelişmeyi yakalayamamış ve sivil topluma katılım sadece resmi metinlerde kalmıştır (Çelik, 2020: 3842).

Yapılan bazı araştırmalara göre Türkiye pekiştirilmiş bir demokrasi olarak adlandırılrsa da STK’lar kendi aralarında yatay ilişkiler geliştirme ve ortak değerler üreterek devlete meydan okuyacak düzeye gelememişlerdir. Pires vd. (2010: 8)’e göre sadece rakamsal olarak değil, gönüllülük tipi olarak da Türkiye diğer demokrasilerden ayrılmaktadır. Buna göre Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde görülen en yaygın gönüllülük sosyal gönüllülük iken, Türkiye’deki gönüllü katılımın daha çok mesleki kuruluşlara yapıldığını ifade etmiştir. Geçmiş çalışmalar incelendiğinde, diğer demokrasilere kıyasla Türkiye’de STK’lara katılım çok düşüktür. Örneğin; Avrupa Birliği ülkelerinde gönüllü olarak kuruluşlara katılma oranı ortalama %45 iken Türkiye’de bu rakam sadece % 9’dur (Rose ve Özcan, 2007:43). Türkiye’de gönüllülük anlayışının yeterince yaygınlaşmaması ve kişiler arası güven duygusunun az olması gönüllü kuruluşlara katılım düzeyini olumsuz etkileyen bir olgu olarak öne sürülmektedir (Çelik, 2020: 3833). Bunun yanında Türkiye’de eğitim, gelir ve cinsiyet gibi bireysel düzeydeki faktörler insanların gönüllülük ve gönülsüzlük davranışları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Akboğa 245-246). Bee ve Kaya (2017: 129-130) da çeşitli makro (siyasi, ekonomik durumlar vb.) ve sosyal faktörlerin (ailenin yaklaşımı, grup aidiyeti vb.) gençlerin sivil toplum kuruluşlarına katılımını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Yine de son dönemlerde özellikle gençlerin STK’lara üyeliği önceki yıllara göre artmıştır. Böylelikle gençler yeni bakış açılarına ve inançlara sahip olmaya başlamıştır. Bu bakış açıları ve inançlar, toplumsal kutuplaşmaya sebebiyet verecek tepeden inme faaliyetlere karşı olmak, çeşitliliğe saygı duymak ve özgürlüklere önem vermek gibi daha geniş değerlerin edinilmesi, demokrasiyi içselleştirmek gibi kişiyi harekete geçiren motivasyonlardan oluşmaktadır. Bee ve Kaya (2017: 140-141), günümüzde pek çok Türk gencinin toplumda bilinçli, eleştirel ve aktif katılımcılar olduğunu, demokrasiye ve onun değerlerine inandıklarını ve diğer güney Avrupa ülkelerindeki benzer hareketlenme kalıplarını izlediklerini savunmaktadır. Buna

rağmen, gençlerin STK’lara gönüllü katılımını inceleyen bir çalışmada Bilici (2020: 295), STK’ların sosyal sermayeyi geliştirebilecek yapısal yetkinliğinin olmadığını savunmuştur. Bilici’nin vardığı sonuca göre gençler, bağlayıcı sosyal sermayeyi (kendilerini ait hissettikleri aile, arkadaş, mahalle, akraba vb. gruplarını) desteklerken, kendilerinden farklı olan diğer gruplarla köprü kurucu sermaye geliştirme konusunda daha az isteklidir. Bu durum da gençlerin STK’lara özellikle gönüllü katılımını olumsuz düzeyde etkilemektedir (Bilici, 2020:295-301). STK’lar problem çözücü görünmektense daha çok birer hayır kurumu olarak algılanmaktadır. Bu sebeple STK’lar bireysel veya sosyal motivasyonların tatmin edildiği özel alanlar olarak görülmekten ziyade, kişisel yaşantılarından feragat edilen yerler olarak algılanmaktadır.

3. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI MEVZUATI

Türkiye’de STK’lar ile sivil toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, gönüllülüğün tanımını, kapsamını, gönüllülerin hak ve yükümlülüklerini ve STK’ların bu konudaki sorumluluk ve yükümlülüklerini belirleyen özel bir Gönüllülük Yasası bulunmamaktadır. Oysa, dünyada 2001 yılında devletlerin gönüllülüğü nasıl destekleyebileceğini detaylandığı Birleşmiş Milletler 56/38 sayılı tavsiye kararlarından sonra birçok ülke² gönüllülük ile ilgili mevzuat düzenlemesine gitmiştir (UN Volunteers, 2009). Gönüllülük mevzuatı sivil toplumun gelişmesi için önemli bir adımdır ve bu mevzuatın bazı prensip ve standartları içermesi önemlidir. Bu anlamda Balkan Sivil Toplum Geliştirme Ağının geliştirdiği sivil toplum değerlendirme matrisinin gönüllülük modülüne göre mevzuat, gönüllülüğü teşvik etmeli, kendiliğinden gelişen gönüllülük uygulamalarına izin vermeli, hem gönüllüleri hem de STK’ları teşvik edecek programlar ve idari uygulamalar oluşturmalıdır. Mevzuat, gönüllüler ve STK’lar arasındaki ilişkileri düzenleyerek iki tarafı da koruyacak önlemleri düzenlemelidir (TÜSEV, 2020). Bu düzenlemeler yasalar, yönetmelikler gibi hukuk belgelerinin yanı sıra eylem planları gibi politika araçları ve bu alan için özel kurulan organlar ile güçlendirilebilir. Örneğin; Makedonya’da 2007’de yapılan Gönüllülük Yasası’nın yanı sıra bir eylem planı niteliği taşıyan 2010-2015 Gönüllülüğü Koruma ve Teşvik Stratejisi hazırlanmış ve Gönüllülüğü Geliştirme Ulusal Konseyi de kurularak

² Örneğin; Polonya, Macaristan, Letonya, Makedonya, Hırvatistan, Filipinler, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Nikaragua, Arjantin, Brezilya, Uruguay, Bolivya.

bütüncül bir yaklaşım belirlenmiştir (TÜSEV, 2020). Türkiye’de 2019-2023 yılları arası dönemi kapsayan 11. Kalkınma Planı çerçevesinde sivil toplum ve gönüllülük alanını kapsayan bir çerçeve düzenlemenin yapılması planlanmıştır (11. Kalkınma Planı 2019, Madde 776.1). Bunun yanı sıra Kalkınma Planı’nda çocuklar, gençler, aileler ve öğretmenlerin bilinçlendirilerek küçük yaşlardan itibaren çocukların gönüllülüğe teşvik edilmesi ve gönüllü faaliyet ve projelerin desteklenmesi gibi politikalar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Fakat 2021 yılına gelindiğinde bu alanlarda fazla gelişme kaydedildiği söylenemez.

Türkiye’de dernekler ve vakıfları içeren STK mevzuatı Anayasa, Medeni Kanun, Vakıflar Kanunu, Vakıflar Yönetmeliği ve Dernekler Yönetmeliği gibi yasal belgeleri içermektedir. Mevzuat, dernek ve vakıf tanımı, bu örgütlerin yapısı, işleyişi veya yükümlülükleri gibi detayları düzenlemektedir. Bütün mevzuat göz önünde bulundurulduğunda devletin sivil toplum kuruluşları üzerinde bir denetim ve kontrol mekanizması geliştirdiği söylenebilir. Yasalara uymayanlar, o yasanın gerektirdiğine göre para cezasına veya STK kapatılması cezasına çarptırılmaktadır. Kuruluş, denetim ve kapanış ile ilgili maddeler içermesine rağmen, mevzuatta dernek ve vakıflar gibi sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin kazanılması veya sona ermesi ile ilgili özel hükümler bulunmamaktadır. Bu noktada sadece Anayasanın 33. maddesi gereğince fiil ehliyeti bulunan herkesin sivil toplum kuruluşlarına üye olabileceği varsayılmaktadır. Doğası gereği sivil toplum kuruluşlarına üyelik gönüllü sayılabilse de gönüllü katılımı işaret eden veya gönüllülüğü düzenleyen herhangi bir yasa da bulunmamaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, derneklerin üyelerinin zorunlu olarak sigortalı olması gerektiğini yani sigorta primlerini ödemesini zorunlu kılmıştır (Madde 54). Kanunun 6. maddesinde yer alan istisnalar da gönüllü çalışmayı kapsamadığı için kanun istisnasız bütün gönüllülere de uygulanmaktadır. Bu anlamda bütün gönüllüler, 4857 sayılı Kanun ile “işçi” statüsünde kabul edilmekte ve böylelikle, işverenler gönüllülere de ücret ödemek yükümlülüğünde olmaktadır. Gönüllülük ile ilgili bir yasal düzenleme ve dayanak olmaması, STK’ların sigortasız işçi çalıştırmaları gerekçesiyle cezai yaptırımlara tabii tutulmalarına sebep olmaktadır (TÜSEV, 2020). Mevcut uygulamada 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 89’uncu maddesi ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 10’uncu maddesine göre kamu yararına çalışan derneklere yapılan bağış ve yardımlar, gelir veya kurumlar vergisinden indirilebilecektir. Bu durum sadece kamu yararına çalışan

derneklerle sınırlandırılmıştır. Bir derneğe bu statü, ancak derneğin amacının ve bu amacı gerçekleştirmek üzere yaptığı faaliyetlerin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte olması gibi şartların karşılanması sonucunda Cumhurbaşkanlığı tarafından verilmektedir (Dernekler Kanunu Madde 27).

Mevzuatta geçen tanımına göre “*dernekler, gerçek ya da tüzel en az 7 kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.*” (Medeni Kanun, Madde 56). Hem fiil ehliyetine sahip herkes hem de Türkiye’de yerleşme hakkına sahip olan yabancı gerçek kişiler önceden izin almaksızın dernek ve vakıf kurma hakkına sahiptir. 15 yaşını bitirmiş ayırt etme gücüne sahip çocuklar da belirli amaçlarla velisinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilirler (Medeni Kanun, Madde 93: Dernekler Kanunu, Madde 3). Ancak fiil ehliyetine sahip olmayan gerçek kişilerin yasal temsilcisi, onları temsilen vakıf kuramaz (Medeni Kanun, Madde 449). Ölüme bağlı tasarrufla vakıf kurma işlemi yapılabileceği için ayırt etme gücüne sahip 15 yaşını bitirmiş bir kişi de vasiyetname yolu ile vakıf kurabilir (Medeni Kanun, Madde 502). Vakıf ve derneklere üyelik durumu ise Anayasanın 33. Maddesi’nde belirtilmiştir. Buna göre,

“Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir... Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır” (Anayasa, Madde 33).

Vakıfların derneklerden en önemli farkı bir kişi topluluğu değil, bir mal topluluğu olmasıdır. Bu sebeple derneklerde kişi unsuru ön plandadır ve üyelik sistemi ile tamamen üyelere oluşan bir genel kurulun varlığı zorunludur (Dernekler Kanunu, Madde 15). Vakıflara üyelik mümkün olsa da hukuki yapısı gereği üyelere oluşan bir genel kurul zorunlu değildir. Vakıflar mal toplulukları oldukları için temel kuruluş amaçları doğrultusunda malvarlığının tahsisi ve yönetimi için bir organın varlığı yeterlidir. Bu düzenleme bağlamında vakıfların hem üye sayıları hem de gönüllü sayılarının sınırlı sayılarda kalması ve derneklerden az olması şaşırtıcı olmayacaktır. Bir dernekte yönetim kurulu, üyelere oluşan bir genel kurul ve denetim kurulu zorunlu iken vakıflarda sadece yönetim organı

bulunması yeterlidir (Medeni Kanun, Madde 109). Üyelik şartları mevzuatta belirtilmemekle beraber yöneticilik şartı hırsızlık, yağma, dolandırıcılık, zimmet, rüşvet, sahtecilik gibi Vakıflar Kanunu'nun 9. Maddesi'nde geçen suçlardan mahkûm olmamak koşuluna bağlanmıştır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın veri kaynağı, T.C. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün "Yasal Çerçeve ve Kapasite Geliştirme Projesi" kapsamında toplanan verilerdir. İlgili proje çalışması, nicel ve nitel araştırma yöntemlerini birlikte kullanan bir karma yöntem araştırması olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda, hazırlanan anket soruları, 11 Eylül – 29 Eylül 2020 tarihleri arasında Survey Monkeys üzerinden T.C. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü aracılığıyla Türkiye'de faaliyet gösteren bütün dernek, vakıf ve ilgili kamu kurumlarına gönderilmiştir. Sonuç olarak 14 bin 120 STK temsilcisi anketi yanıtlamıştır. Bu anket çalışmasını alanda yapılmış en kapsamlı çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Çalışma kapsamında gönüllülük, şeffaflık ve hesap verebilirlik, sosyal girişimcilik, STK'larda dijitalleşme ve yardım toplama olmak üzere 5 temel alanda veri toplanmıştır. Proje konularıyla ilgili olarak STK temsilcilerinin görüşleri alınmış, gerek mevcut uygulamalara gerekse düzenlenecek yeni yasal çerçevede olması gerekenlere ilişkin yaklaşımları öğrenilmiştir. Bu makalenin konusu kapsamında, STK temsilcilerinin, yalnızca gönüllülük alanındaki verilerine yer verilmiştir.

Proje kapsamındaki veri toplama sürecinin ikinci kısmında, ilgili konu başlıklarında Ulusal Gönüllülük Komitesi, BM Gönüllüleri Programı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Havelsan, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'ndan katılan ve proje konuları hakkında bilgi sahibi olan uzman kişilerle Zoom programı üzerinden gönüllülük, şeffaflık ve hesap verebilirlik, sosyal girişimcilik, STK'larda dijitalleşme ve yardım toplama konuları özelinde 5 farklı odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Yasal Çerçeve ve Kapasite Geliştirme Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Odak Grup Görüşmeleri

Odak Grup Tarihi	Odak Grup Konusu	Odak Grup Katılımcı Profili
12 Ekim 2020	Gönüllülük	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nden 2 katılımcı Ulusal Gönüllülük Komitesi’nden 3 katılımcı BM Gönüllüleri Programı’ndan 1 katılımcı WeGlobal’dan 2 katılımcı Toplam 7 katılımcı
13 Ekim 2020	Sosyal Girişimcilik	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nden 2 katılımcı Ankara Kalkınma Ajansı’ndan 1 katılımcı Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nden 1 katılımcı WeGlobal’dan 3 katılımcı Toplam 7 katılımcı
14 Ekim 2020	Gönüllülük, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, Sosyal Girişimcilik, Dijitalleşme	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nden 1 katılımcı Avrupa Birliği Başkanlığı’ndan 1 katılımcı Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’ndan 2 katılımcı Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden 1 katılımcı WeGlobal’dan 3 katılımcı Toplam 8 katılımcı

26 Ekim 2020	Dijitalleşme	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nden 1 katılımcı Dijital Dönüşüm Ofisi'nden 1 katılımcı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan 1 katılımcı Havelsan'dan 1 katılımcı WeGlobal'dan 3 katılımcı Toplam 7 katılımcı
27 Ekim 2020	Gönüllülük ve yardım toplama/ başış	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nden 1 katılımcı Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan 1 katılımcı Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan 1 katılımcı WeGlobal'dan 3 katılımcı Toplam 6 katılımcı

Bu makale kapsamında, yalnızca, 12, 14 ve 27 Ekim 2020 tarihlerinde çevrimiçi platform üzerinden gerçekleştirilen gönüllülük konusuna yer veren toplam 3 odak grup görüşmesinin verilerine yer verilmiştir. Bu görüşmelere toplam 21 kişi katılmış, odak gruplar esnasında ses kaydı alınmamış sadece notlar tutulmuştur. Görüşmelerin temel amacı, anket çalışmasını destekleyici derinlemesine nitel verilerin elde edilmesidir.

5. ANKET BULGULARI

Tablo 2, çalışmaya katılan STK'ların temel özelliklerini sunmaktadır. Tablo 2'ye göre, çalışmaya katılan STK'ların %89,1'i dernek, %10,9'u da vakıf yapısına sahiptir. Çalışma kapsamında STK temsilcilerine, öncelikli hedef kitlesi olarak "diğer" seçeneği de dahil olmak üzere 11 farklı seçenek sunulmuş ve en fazla 3 tane işaretlemeleri istenmiştir. Bu açıdan STK'ların öncelikli hedef kitlesine bakıldığında sırasıyla gençler (%51,7), çocuklar (%28,9), kadınlar (%22,6), yaşlılar (%13,7), profesyonel meslek grupları (%9,9) ve engelliler (%9,8) gelmektedir. Çalışmada yer alan STK'ların temel faaliyet alanları DERBİS sistemindeki 21 temel faaliyet

alanı esas alınarak sorulmuş ve en fazla 3 seçenek seçmeleri istenmiştir. Bu temel faaliyetler arasında ilk sırada %23,1 ile kültür, sanat ve turizm gelmektedir. Bunu sırasıyla eğitim-araştırma (%22,2), insani yardım (%19,8), spor (%17,1), mesleki dayanışma ve yardımlaşma (%16,2) ile dini hizmetler (%11,2) izlemektedir.

Tablo 2: STK'lara İlişkin Temel Bilgiler

Değişken	Sayı	Yüzde
<i>Hukuki Yapısı</i>		
Dernek	12099	89,1
Vakıf	1481	10,9
<i>Öncelikli Hedef Kitle</i>		
Gençler	7295	51,7
Çocuklar	4078	28,9
Kadınlar	3194	22,6
Yaşlılar	1932	13,7
Profesyonel meslek grupları	1402	9,9
Engelliler	1381	9,8
<i>Temel Faaliyet Alanı</i>		
Kültür, sanat, turizm	3266	23,1
Eğitim-araştırma	3134	22,2
İnsani yardım	2792	19,8
Spor	2411	17,1
Mesleki dayanışma ve yardımlaşma	2284	16,2
Dini hizmetler	1587	11,2

Tablo 3’te ilgili STK’ların gönüllü profiline ilişkin bilgiler sunulmuştur. Buna göre, STK’ların %75,8’inde gönüllüler yer alırken, %24,2’sinde gönüllüler yer almamaktadır. STK’larda yer alan gönüllülerin yaş profiline bakıldığında %73,9 gibi büyük çoğunluğun orta yaşlı bireylerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında, gönüllülerin %48,8 gibi büyük bir oranı kamu veya özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Gönüllü yönetiminden sorumlu departman veya koordinatöre sahip olan STK’ların oranı ise %48,7’dir.

STK’ların gönüllü sayısını arttırmak için en sık başvurdukları yöntemler tanıdık aracılığı (%39,8) ve sosyal medya (%28,3) olmaktadır. Bunları sırasıyla

saha ve stant çalışmaları (%14,2) ile duyuru platformları (%7,6) takip etmektedir. Çalışmada yer alan STK'lara, gönüllülere hangi hizmetleri sundukları sorulmuştur. Tablo 3'te görüleceği üzere, STK'lar büyük oranda (%42,3), gönüllülerine hiçbir hizmet sunmamaktadır. Herhangi bir hizmet sunduğunu belirten STK'ların en fazla sundukları hizmetler %10,3 ile yemek masrafı ve %7,3 ile yol masrafıdır. İlgili STK'ların %56,1'i gönüllülere sunulan hizmetlere ilişkin giderlerin karşılanması hususunda mevzuattan kaynaklı zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir.

Tablo 3: STK'ların Gönüllülük Profili

<i>Gönüllü Yer Alma Durumu</i>	Sayı	Yüzde
Evet	8528	75,8
Hayır	2726	24,2
<i>Gönüllü Yönetiminden Sorumlu Departman veya Koordinatör</i>		
Evet	4399	48,7
Hayır	4637	51,3
<i>Gönüllü Profili (Yaş)</i>		
Gönüllüler daha çok gençlerden oluşuyor	1340	16,6
Gönüllüler daha çok orta yaşlı bireylerden oluşuyor	5977	73,9
Gönüllüler daha çok yaşlı bireylerden oluşuyor	767	9,5
<i>Gönüllü Profili (Meslek)</i>		
Gönüllüler daha çok öğrencilerden oluşuyor	1538	19,6
Gönüllüler daha çok emeklilerden oluşuyor	2473	31,6
Gönüllülerimiz daha çok kamu veya özel sektör çalışanlarından oluşuyor	3820	48,8
<i>Gönüllü Sayısını Artırmak için En Sık Başvurulan Yöntem</i>		
Tanıdık aracılığıyla	3098	39,8
Sosyal medya	2205	28,3
Saha ve stant çalışmaları	1110	14,2
Duyuru platformları	590	7,6
<i>Gönüllülere Sunulan Hizmetler</i>		

Yemek masrafı	1455	10,3
Yol masrafı	1028	7,3
İletişim masrafı	373	2,6
Yevmiye	193	1,4
Sağlık sigortası	38	0,3
Seyahat sigortası	41	0,3
Hiçbiri	5971	42,3
<i>Gönüllülere Sunulan Hizmetlere İlişkin Giderlerin Karşılanması Hususunda Mevzuattan Kaynaklı Zorluklar</i>		
Evet	1090	56,1
Hayır	853	43,9

Tablo 4 gönüllüden sorumlu koordinatör/birim bulunması ile STK’larda gönüllü olarak yer alma ilişkisiyle ilgili veriler sunmaktadır. Gönüllüsü bulunan derneklerin %48,4’ü bu çalışanların işlerini yürütmek için herhangi bir koordinatör veya birim bulundurmamaktadır. Bu da gönüllülerin istihdamları, çalışma koşulları ve sorumluluklarının, kurumların diğer birimleri tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Bu konuda STK’ların kurumsallaşması ve ilgili birimlerini açması gönüllü yönetişiminin çok daha profesyonel bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır. Bunun yanında birim veya koordinatörü bulunan STK’ların gönüllü çalışan oranları daha yüksek olmaktadır. Gönüllüden sorumlu koordinatör veya birimi olan toplam 4386 STK’nın sadece 64’ünde herhangi bir gönüllü bulunmamaktadır. Bu da birimlerin aktif olarak gönüllüler ile çalıştığı ve hatta kuruluşa gönüllülerin dahil olmasını teşvik edici bir unsur olarak rol oynadığı sonucuna varılabilir. Bu anlamda STK’ların gönüllülerden sorumlu birim açmaları ve koordinatör istihdam etmeleri gönüllülük oranlarını arttırmak için bir çözüm olabilecektir. Ayrıca, STK’larda ilgili birim ve koordinatörlüklerin kurulamamış olması gönüllülerin ihtiyaçlarının belirlenememesinin ve kurumsal olarak gönüllülere sunulan hizmetlerin kısıtlı kalmasının sebeplerinden biri olabilir.

Tablo 4: Gönüllüden Sorumlu Koordinatör/Birim Bulunması ile Gönüllü Yer Alma İlişkisi (Ki-Kare)

Gönüllüden Sorumlu Koordinatör/Birim Bulunma Durumu	Gönüllü Yer Alma Durumu		
	Evet	Hayır	Toplam
Evet	4322	64	4386
	51,6%	10,2%	48,7%
Hayır	4054	563	4617
	48,4%	89,8%	51,3%
Toplam	8376	627	9003
	100,0%	100,0%	100,0%

PearsonChi-Square 400,042***; p. 0,000

STK'ların hukuki yapısının gönüllü istihdamını etkileyip etkilemediğini incelenmiş ve derneklerin vakıflardan daha fazla gönüllüye yer verdiği görülmüştür (Bkz. Tablo 5). Derneklerin %78,7'sinde, vakıfların ise sadece %51,2'sinde gönüllüler bulunmaktadır. Bu iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak da son derece anlamlıdır ($p < 0.000$). Bu durumun önemli bir sebebi, mevzuatta vakıfların bir kişi topluluğu değil, bir mal topluluğu olarak tanımlanması, derneklerde ise kişi unsuru ve üyelik sisteminin olmazsa olmaz bir unsur olması olabilir.

Tablo5: STK Hukuki Yapısı ile Gönüllü Yer Alma İlişkisi (Ki-Kare Testi)

Gönüllü Yer Alma Durumu	Dernek	Vakıf	Toplam
Evet	7887	606	8493
	78,7%	51,2%	75,8%
Hayır	2140	577	2717
	21,3%	48,8%	24,2%
Toplam	10027	1183	11210
	100,0%	100,0%	100,0%

PearsonChi-Square 433,634***; p. 0,000

STK'ların gönüllülerle çalışmasını kolaylaştırmak için öncelikli üç ihtiyacın ne olduğu STK temsilcilerine sorulmuş, verilen cevaplar Şekil 1'de sunulmuştur.

Türkiye’deki STK’ların en önemli ihtiyaçlarından birisi; toplumsal gönüllülük anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması olarak belirtilmiştir. Bu bulgu Çelik (2020)’in Türkiye’de gönüllülük anlayışının yeterince yaygınlaşmaması ve kişiler arası güven duygusunun az olması argümanlarını destekler niteliktedir. Bunun bir sebebinin de Türkiye’de Bilici (2020)’nin savunduğu gibi STK’ların sosyal sermayeyi geliştirebilecek yapısal yetkinliğinin olmaması muhtemeldir. İkinci olarak, STK’ların gönüllülerle çalışabilmesi için gönüllülerin bazı masraflarının karşılanmasına olanak verilmesi öncelikli ihtiyaç olarak belirtilmiştir. Bu noktadaki ihtiyaç, mevzuata göre gönüllülerin de SGK’lı çalışan gibi sigorta primlerini ödemesini zorunlu olması dolayısıyla hali hazırda bütçesi sınırlı olan STK’ların ek bir maddi yük altına girmekten kaçınmasından kaynaklıdır. Üçüncü olarak, STK’ların farklı sektörlerden kurum ve kuruluşlarla gönüllü çalışma için iş birliği yapabilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır ki bu da aslında STK’ların diğer kurum ve kuruluşlar ile arasındaki bağların ve koordinasyonun zayıf olması anlamına gelmektedir. Bu durum, Göle (1994; 2019)’nin 1980 öncesi Türkiye’si için savunduğu gibi sosyal aktörlerin kendi aralarında bir çekişme kültürü içerisinde olması, bu siyasal kültürün günümüzde hala etkisini gösteriyor olabileceğine işaret etmektedir. Bu anlamda STK’ların sosyal sermayeyi geliştirebilecek yapısal yetkiliğe ulaşması için sadece kurumsal iletişimlerini değil, hem diğer STK’lar ile hem de diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yoluna gitmesini de gerektirmektedir. Kısacası, öncelikli görülen üç ihtiyaçta birbiriyle bağlantılı sebeplerden kaynaklanıyor gibi görülmektedir: Mevzuat ve STK’ların yapısı/işleyişi. Tablo 6 mevzuatta gönüllülüğün gelişimi için mevzuatta ve mevcut uygulamalarda geliştirilmesi gereken konulara değinmektedir.

Şekil 1. STK’ların Gönüllülerle Çalışmasını Kolaylaştırmak için Öncelikli İhtiyaçlar (%)

Orta ve uzun vadede gönüllülüğün gelişimi için STK temsilcileri tarafından öncelikle geliştirilmesi gereken üç konu seçilmiştir (Bkz. Tablo 6). STK’lar için en fazla seçilen (%40,5) öncelikli geliştirilmesi gereken konu yerel yönetimlerin ve

merkezi idarenin görevleri arasına, STK'ların gönüllülerle çalışmalarını destekleyici programlar geliştirmesinin eklenmesidir (maddi destek, rehberlik vb. gibi). Bunun yanında hem gönüllülerin sömürülmesini engelleyecek hem de gönüllülerin istihdamını arttırmaya yönelik yasal düzenlemelerin gerekliliği vurgulanmıştır. Mevzuattaki bu öneriler önceki bulgularımız ile de uyumlu olarak STK'ların hem maddi hem de manevi olarak ek destek ihtiyacına tekabül etmektedir.

Tablo 6: Orta ve Uzun Vadede Gönüllülüğün Gelişimi için Mevzuatta ve Mevcut Uygulamalarda Öncelikle Geliştirilmesi Gereken Konular

	Sayı	Yüzde
Yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin görevleri arasına, sivil toplum kuruluşlarının gönüllülerle çalışmalarını destekleyici programlar geliştirmesinin eklenmesi (maddi destek, rehberlik vb. gibi)	5725	40,5
Gönüllü emeğinin kuruluşlarca kötüye kullanılmayacağını garantileyen ve gönüllülerin haklarını koruyacak düzenlemeler yapılması	3694	26,2
Gönüllülere yol parası ve öğle yemeği vb. ödemeler konusunda iyileştirici düzenlemelerin yapılması	3692	26,1

STK temsilcileri, STK'lar bünyesindeki gönüllü faaliyetlere yönelik en gerekli bulunan iki unsur yine yasal çerçeve politika uygulamaları ihtiyacını göstermektedir (Bkz. Şekil 2). Bu noktada Türkiye'de gönüllülüğü belirleyen yasal bir çerçevenin olması ve gönüllülüğü teşvik edici uygulamaların (gönüllü kişinin hizmeti karşılığı puan kazanarak bazı kamu hizmetlerinden ücretsiz yararlanması gibi) geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Şekil 2. STK'lar Bünyesindeki Gönüllü Faaliyetlere Yönelik Gerekli Bulunan Unsurlar (%)

Türkiye’de gönüllülüğü belirleyecek yasal bir çerçevede öncelikle yer alması gerektiği düşünülen konular Tablo 7’de sunulmuştur. Bu noktada, genç gönüllülüğüne odaklanmak yerine, her yaş ve demografiden gönüllülüğün yaygınlaşmasının sağlanması; gönüllülerin, sağlık, güvenlik, sigorta, vb. yönüyle korunmasının garantilenmesi; kamu çalışanları gibi özel sektör çalışanlarının da gönüllü çalışmasının mümkün kılınması, Türkiye’de gönüllülüğü belirleyecek yasal bir çerçevede öncelikle yer alması gerektiği düşünülen öncelikli üç konu olarak yer almıştır. STK temsilcileri için, gönüllülerin tüm giderlerinin gelir vergisinden muaf hale getirilmesi, Türkiye’de gönüllülüğü belirleyecek yasal bir çerçevede öncelikle yer alması gereken bir diğer konu olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 7: Türkiye’de Gönüllülüğü Belirleyecek Yasal Bir Çerçevede Öncelikle Yer Alması Gerektiği Düşünülen Konular

	Sayı	Yüzde
Genç gönüllülüğüne odaklanmak yerine, her yaş ve demografiden gönüllülüğün yaygınlaşması sağlanmalıdır	5614	39,8
Gönüllülerin, sağlık, güvenlik, sigorta, vb. yönüyle korunmasını garantilenmelidir.	3753	26,6
Kamu çalışanları gibi özel sektör çalışanlarının da gönüllü çalışmasını mümkün kılmalıdır.	3004	21,3
Gönüllülerin tüm giderlerini gelir vergisinden muaf hale getirmelidir.	2941	20,8

6. ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİ BULGULARI

Çalışmanın odak grup görüşmelerinin sonuçları çerçevesinde tüm kurumlardan katılımcılar, Türkiye’de gönüllülüğün istenilen düzeyde olmadığını belirtmiştir. Özellikle Ulusal Gönüllülük Komitesi katılımcıları, STK’ların kurumsallaşma açısından sorunlarının olduğu ve bunun da gönüllülüğü doğrudan etkilediğini düşünmektedir. Bu anlamda gönüllü yönetişiminin çok önemli olduğu ve buna gerekli bütçenin ayrılması gerektiği belirtilmiştir. Odak gruplardaki tüm katılımcılar, kime gönüllü denileceğinin çok net olmadığı, bu kavramın mevzuatta net bir şekilde belirtilmesinin önemli olacağını sıklıkla vurgulamışlardır. Mevcut mevzuatta gönüllülüğün kısıtlı olarak ele alındığı gerçeği dile getirilmiş ve bu açıdan, özel bir gönüllülük mevzuatı düzenlenerek gönüllülük tanımları, gönüllüleri koruyacak hükümler, gönüllülüğe katkı sağlayacak unsurlar, sağlık,

güvenlik, sigorta, vb. maddi teşvik gibi unsurların yer alması katılımcılar tarafından gerekli görülmüştür. BM Gönüllüleri Programı katılımcısı, *“BM gönüllülüğü, bireyin kendi özgür iradesiyle, maddiyata dayanmayan bir motivasyon ile ailesi ya da yakın çevresi dışındaki bireylerin ve/veya diğer canlıların yararına yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerdir”* şeklinde tanımladığı bilgisini paylaşmıştır. Bu tanımdan yararlanarak Türkiye'nin yerel dinamiklerine uyan bir tanımın benimsenebileceğini ifade etmiştir.

Ulusal Gönüllülük Komitesi'nin bir katılımcısı özellikle gönüllülüğün yalnızca STK'lar üzerinden örgütlenmediği, kamu gönüllülerinin de var olduğu vurgusunu yapmıştır. Bu noktada, AFAD gibi kurumların kendi gönüllülerini tamamlayabilmesi ve özellikle devlet memurlarını gönüllü olarak görevlendirebilmeleri için bir mevzuata ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan gelen kalıtmacı, Türkiye'de gönüllülüğe dair zengin bir altyapı olduğunu ancak modern manada ölçülebilirliğe bakıldığında istenilen seviyede olmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda, gönüllülük ölçümü ile ilgili dünyada birçok çalışma yapıldığı ancak bir tanımı bile olmadığı için ölçüm yapmanın oldukça zor olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada, Dünya Değerler Araştırması'na göre Türkiye'de gönüllülüğün çok düşük seviyede kaldığı vurgulanmıştır. Aslında resmi gönüllülük çok az olmasına rağmen resmi olmayan gönüllülüğün ve bağışçılığın azımsanmayacak derecede fazla olduğu da tüm katılımcılar tarafından önemli bir nokta olarak ileri sürülmüştür. Yine tüm katılımcılar, resmi gönüllülük sayısının düşük çıkmasında bir diğer sorun alanın mevzuat kaynaklı olabileceğini belirtmişlerdir.

Gönüllülük açısından mevzuat temelli engeller tüm katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Örneğin, Ulusal Gönüllülük Komitesi'nden bir katılımcı, AKUT'un birçok dağcı gönüllüsü olmasına rağmen, bir kriz anında bu gönüllülerin bir yerden bir yere taşınması gerektiğini; ancak yol parasını dernek kaynaklarından finanse ederken bile hesap verme konusunda sıkıntılar yaşanabildiği için gerekli mevzuat ve yasal düzenlemelerin buna olanak tanınmasının önemli olacağını vurgulamıştır. Yine aynı katılımcı, bazı koşullarda kısa süreli tehlikesiz gönüllülüklerde eser sözleşmesi benzeri bir sözleşme yapılmasını uygun bir yöntem olarak önermiştir. Ek olarak uzun süreli yurt dışı görevler verilen gönüllüler için Sosyal Sigortalar Kanunu'na hükümler eklenmesi ve sigortalar

konusunda kurumlara teşvikler verilmesi de Ulusal Gönüllülük Komitesi’nin bir diğer katılımcısı tarafından önerilmiştir. Bu noktada, örneğin, STK’lara özel paket kaza sigortaları sistemi gibi sistemler geliştirilerek bu kuruluşların üzerindeki yüklerin hafifletilmesi söz konusu olabilecektir.

Ulusal Gönüllülük Komitesi katılımcıları ile BM Gönüllüleri Programı katılımcısı, henüz gelişimini tamamlayamamış ve yeterince büyümemiş birçok STK’da operasyonların çoğunun gönüllüler üzerinden yürütüldüğünü ve bunun da gönüllülere ciddi bir yük getirdiğini ve bu durumun üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılar ayrıca, bu iş yüküne ek olarak, STK’ların yetersiz kaynaklarının gönüllüler açısından olumsuz deneyimler oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada, gönüllülerin hayatını kolaylaştıracak araçların olması gerekli görülmüştür

Gençlik ve Spor Bakanlığı katılımcısına göre, gönüllülüğü etkileyen temel belirleyiciler arasında motivasyonel birliktelik yer almaktadır. Bu açıdan, gönüllülerin süreçlere dâhil edilmesi önemli görülmektedir. Gönüllülüğün sadece sosyal değil ekonomik katkısı bulunduğu vurgulanmış, bu açıdan gönüllünün kıymetli bir beşeri sermaye olduğunun öne çıkarılması gerekli bulunmuştur. Ayrıca, BM Gönüllüleri Programı katılımcısının belirttiği üzere, dünyada şu anda 1 milyardan fazla gönüllü bulunmakta ve bu 1 milyardan fazla gönüllünün çalışma saati olarak hesaplandığında 109 milyon tam zamanlı çalışan iş gücüne denk gelmektedir. Bu eğer bir ülke olarak düşünülürse dünyadaki 5. büyük ülke olacağı bilgisi paylaşılmıştır. Tüm odak grup katılımcılarının ortak görüşü, gönüllülükte, sayısal niceliğin çok da büyük bir başarı sayılamayacağı, gönüllülerin ne kadar süre ile katılım sağladıklarının daha büyük önem taşıdığıdır. Dolayısıyla kurumsallaşmanın büyük önemi vurgulanmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi diğer katılımcıların da çoğunluğu, gönüllülüğü etkileyen temel bir faktör olarak eğitimi vurgulamışlardır. Türkiye’de birçok kişinin gönüllülük kavramı ile üniversiteye geldiklerinde tanıştıkları düşünüldüğünde, çok daha erken yaşlarda eğitim sistemi içerisinde yer alması gerektiği belirtilmiştir. Bu açıdan, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı katılımcısı tarafından gönüllülüğün gelişimi açısından ailelere de büyük rol düştüğü vurgulanmıştır. Buna ek olarak belediyelerin, muhtarların ve camilerin (örneğin verilecek hutbelerle) önemli bir rolü olacağı belirtilmiştir. Ayrıca,

televizyon, sosyal medya gibi kanalların toplum üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, STK'ların bu gibi platformlarda tanıtımlarının yapılmasının gönüllülüğe olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

BM Gönüllüleri Programı katılımcısı günümüz dünyasının teknolojik gelişimleri ile uyumlu olarak gönüllü ihtiyaç ile talebini buluşturan çevrimiçi bir platformun kurulması ve tanıtılmasını önemli bir adım olarak belirtmiştir. Bazı ülkelerde uygulanan gönüllülüğün gelişimi ve yaygınlaştırılması için bir gönüllülük platformunun kurulması bu açıdan faydalı olabilecek uygulamalardandır. Benzer şekilde, Gençlik ve Spor Bakanlığı katılımcısı da aynı görüşlere sahip olarak, gönüllülere ait tanımlayıcı bilgiler, iletişim adresi ve gönüllü çalışmak istediği alan gibi bilgilerin bulunduğu ve ihtiyaç halinde gönüllüler ile STK'ların eşleştirildiği online platformlara olan ihtiyacı belirtmiştir. Hâlihazırda Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından bu amaca yönelik bir platform oluşturulduğu ancak yaygınlaştırılmasının sağlanamadığı ifade edilmiştir. Bu anlamda buna alternatif bir platform oluşturulmasının veya mevcut platformun tanınırlığının ve işlerliğinin artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü katılımcısı, gönüllülerin gönüllü faaliyetleri sırasındaki tüm giderlerini gelir vergilerinden düşebilmesinin maddi anlamda yetersizliklerin önüne geçebileceğini ifade etmiştir. Gönüllülerin sağlık, güvenlik, sigorta ve benzeri haklarının karşılanması ve bunun gönüllüler ile çalışan kuruluşlara mali yük getirmemek üzere düzenlenerek yapılması önerilmiştir. Özellikle afet ve insani kriz dönemlerinde yaşadığımız toplumun her kesiminin kamu, STK, özel sektör çalışanlarının da gönüllü çalışmayı mümkün hale getirecek bir yasal sürecin olması gerekli bulunmuştur. Bu noktada, pandemi döneminde vefa gönüllüleri, mahalle gönüllüleri, dayanışma ağları iyi örnekler olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla kamu görevlilerinin de gönüllülük alanında çalışabilmesini sağlayacak bir mevzuat düzenlemesine de ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Başta Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü katılımcıları olmak üzere, odak grup toplantılarında yer alan tüm katılımcılar ülkemizde gönüllülüğün güçlenmesi için hukuki altyapının sağlanması, devlet-STK iş birliğinin sağlanması ve idari, hukuki, mali bakımdan bağımsız olan bir mekanizmanın kurulmasını önermişlerdir. Bu açıdan, Türkiye'de gönüllülüğün gelişimi ve güçlenmesi için daha yatay bir örgütlenme ihtiyacı bulunduğu ve bu açıdan, tek bir irtibat noktası

veya Türkiye’de Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü gibi bir koordinasyon kurumu altında diğer kurumların örgütlenmesi ve yapısal bir düzenleme yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Gönüllülüğün gelişimi açısından gönüllülüğün ne olduğunun bütün taraflara net olarak anlatılması tüm katılımcılar tarafından önem arz etmektedir. Bu anlamda, gönüllülüğün fayda/çıkar beklentisine dönüşmemesi ve toplumun her bölümünde gönüllülük ile ilgili yapılabilecek unsurların bulunması yine tüm katılımcılar tarafından önerilmiştir.

SONUÇ

Gönüllülük, yalnızca bireye ve topluma olan katkısı ile değil aynı zamanda ekonomiye olan katkısı üzerinden de değerlendirilmesi gereken önemli bir olgudur. Birçok Avrupa ülkesinde nüfusun önemli bir kısmı gönüllülük yaparak ekonomiye yıllık katkı sağlamaktadır. Gönüllülük her ne kadar gençlerin yapacağı bir iş gibi algılsa da özellikle Avrupa ülkelerinde gönüllülerin çok büyük oranının 65 yaş üstü olduğu ve Covid-19 pandemisi döneminde de sokağa çıkma yasağı olduğu için bu gönüllülerin işlerini yerine getirememiş olmaları sebebiyle ekonomiyi ciddi bir zarara uğrattığı bilinmektedir. Gönüllülüğün ekonomik boyutunun dışında, toplumsal sorunların (kadın sorunları gibi) çözümüne katkısı, şehir hayatına katkısı, gençlerin ilerideki yaşantısına katkısı gibi son derece önemli diğer yanlarının olduğu ve bu açılarından aslında kıymetli bir sosyal sermaye olduğu da unutulmamalıdır.

Birleşmiş Milletlerin 56/38 sayılı tavsiye kararı gereğince gönüllülük yasasının her ülkenin özel, sosyal, kültürel altyapısı göz önünde bulundurularak şeffaf bir şekilde hazırlanması önemli olacaktır. 2001 yılındaki bu sözleşme sonrası mevzuata ilişkin olarak 2018’e kadar 72 ülkede gönüllülüğe ilişkin yasa ve politikalar hazırlanmış ve 19 ülkede de kapsamlı uygulanmıştır. Öte yandan birçok ülkede politika ve kanunlar olumlu sonuçlara sebep olurken, kimilerinde de ifade özgürlüğünün ve iş birliğinin veya kendi içinde örgütlenmenin göz ardı edilmesinden dolayı kısıtlamaların söz konusu olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, aşırı düzenlenen politika ve kanunların, çeşitliliği engelleyebileceği ve sivil alanı kısıtlayabileceği unutulmamalıdır. Gönüllülük üzerine sınırlayıcı olmayan aksine bütüncül ve kapsayıcı bir yasal çerçevenin hazırlanması gerekli ve önemli görülmektedir. Bu noktada, 11. Kalkınma Planında gönüllülüğün yer almasının ve

gönüllülük alanındaki tüm çalışmalarını takip edecek Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü gibi muhatap bir kurumun olmasının bu alandaki önemli gelişmeler olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar kapsamında, Türkiye'deki STK'ların yeteri kadar gönüllü sayısına sahip olamadıkları, bünyelerinde yer alan gönüllülere de özellikle mevzuat kaynaklı engeller dolayısıyla yemek, yol masrafı, sigorta gibi hizmetler sunamadıkları söylenebilir. Bu açıdan, toplumsal gönüllülük anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması ile STK'ların gönüllülerle çalışabilmesi için gönüllülerin bazı masraflarının karşılanmasına olanak verecek yasal düzenlemelerin yapılması öncelikli ihtiyaçlar arasında yer almıştır. Bu noktada, Türkiye'deki gönüllülüğü belirleyen yasal çerçevenin yetersizliği dikkat çekmektedir. Mevcut mevzuatın katılımcı bir şekilde gözden geçirilerek gönüllülüğü teşvik edecek bir yapıya büründürülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Gönüllülüğün tanımının yapılması, gönüllülerin ve STK'ların hak ve yükümlülüklerinin net bir şekilde belirlenmesi, STK'ların gönüllü istihdamı önündeki maddi engellerin kaldırılması gibi düzenlemeler vurgulanmaktadır. Kamu çalışanları gibi özel sektör çalışanlarının da gönüllü çalışmasının mümkün kılınması Türkiye'de gönüllülüğü belirleyecek yasal bir çerçevede öncelikli yer alması gereken konular arasındadır. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve 4857 sayılı İş Kanunu gibi kanunlarda yapılacak küçük düzenlemeler ile gönüllülüğün SGK kapsamından çıkarılarak zorunlu prim ödenmesi yükümlülüğünün kaldırılması ve özel bir statü altında gönüllü çalışmanın düzenlenmesi teşvik mekanizmaları olacaktır. Bu anlamda kamu yararına çalışan derneklere verilen imtiyazların genişletilerek tüm STK'lara uygulanması da önemli olacaktır. Ek olarak, dünyada örnekleri bulunan ve günümüz dünyasının teknolojik imkânlarından da faydalanarak gönüllülere ulaşmayı sağlayacak bir gönüllüler platformu kurularak STK'lar ile gönüllüler arasındaki köprü'nün kurulması gerekmektedir. Bu ve benzeri girişimlerin sadece devlet öncülüğünde değil STK'ların kendi aralarındaki işbirlikleri ile de geliştirilmesi mümkündür. Tüm bu düzenlemeler STK'ların sosyal sermayelerini geliştirebilecek yapısal yetkiliğe ulaşması için önem arz etmektedir. Bunun yanında STK'lar da hem diğer STK'lar ile hem de diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yoluna giderek iletişim kanalları ve bağlarını arttırmalıdır.

STK'ların yapıları incelendiğinde gönüllülerden sorumlu bir birim veya koordinatörün yeterli oranda olmayışı ile birlikte gönüllü sayılarını arttırmak

için tanıdıklar üzerinden ilerlenmesi üzerinde durulması gereken diğer önemli bulgulardır. Yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin görevleri arasına, STK’ların gönüllülerle çalışmalarını destekleyici programlar geliştirmesinin eklenmesi orta ve uzun vadede gönüllülüğün gelişimi için geliştirilmesi gereken konular arasındadır. Ayrıca, Bilici (2020: 295-301)’nin çalışmasının da gösterdiği üzere gençler kendilerinden farklı olan gruplarla köprü kurucu sermaye geliştirmek istememekte ve bu durum onların STK’lara gönüllü katılımını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, genç gönüllülüğüne odaklanmak yerine, her yaş ve demografiden gönüllülüğün yaygınlaşmasının sağlanması da önemlidir. Gençlere ise hedef sunulabilirse ve iletişim kanalları güçlendirilirse gönüllülüğün geliştirilebileceği düşünülebilir. Gönüllülük, bağışçılıktan farklı olarak planlı ve bilinçli bir faaliyet olduğu için iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Doğru yönetim ile gönüllüler kendilerine daha önceden vaat edilene ulaşarak gönüllü olma motivasyonunu arttırabileceklerdir. Bu da beraberinde sürdürülebilirliği sağlayabilecektir. Kaliteli ve nitelikli gönüllülük çalışmalarının sunulması gönüllü olmayı isteyen kişi sayısını da arttırabilecektir. Dolayısıyla gönüllü, planlı ve iyi yönetilen bir faaliyet sonrası başka bir faaliyete gönüllü olarak katılmak isteyebilecektir. Gönüllülüğün gelişimi açısından da gönüllülüğün toplumsal faydalarının daha çok ortaya konması gerekmektedir. Bu noktada gönüllülüğün toplumsal çatışmaları azaltan, farklılıkları aslında zenginlik olarak ortaya çıkaran yönü vurgulanabilir.

Gönüllülüğün gelişimi için dijital medya, sosyal medya, yazılı ve görsel medya, kamu spotlarının kullanımı son derece önemlidir. En uygun gönüllülük müfredat çalışmasının yapılarak okul öncesi eğitimden itibaren gönüllülüğün ülkemizde bir yaşam biçimi, hayat biçimi haline dönüştürülmesi bu konuda atılacak önemli adımlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Almanya’da çocuklara okul öncesi dönemden başlayarak dezavantajlı gruplar ile birlikte doğal afetlerde nasıl davranmaları gerektiğini anlatan derslerin olduğu bilinmektedir. Böyle bir uygulamaya Türkiye’de de ne kadar erken başlanırsa o kadar fayda sağlanabilecektir. Ayrıca, üniversitedeki derslere zorunlu veya seçmeli gönüllülük dersleri de eklenerek, yükseköğretimde gençlerin gönüllülük oranlarını arttıracak çeşitli mekanizmalar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akboğa, S. (2017). *Thecurrentstate of volunteering in Turkey*. Ed. J. Butcher ve C. J. Einhof, Einhof, *Perspectives on Volunteering* (ss. 245-261). Switzerland: Springer.
- Aslan, S. (2010). "Sivil Toplum ve Demokrasi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 357-374.
- Aslan, S. (2012). "Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi", *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 9(20), 45-58.
- Bee, C. ve Kaya, A. (2017). "Youthandactivecitizenship in Turkey: engagement, participationandemancipation", *Southeast Europeanand Black SeaStudies*, 17(1), 129-143.
- Bilici, M. V. (2020). Gençlerin STK'lara katılımları önündeki engeller ve STK'lardan beklentileri. *Türkiye'nin gençleri: İleri analizler* (Ed. A.ÖzdiçA. Özdiç,75-130). TGSP Yayınları.
- Billiet, J. ve Cambre, B. (1999). *Socialcapital, activemembership in voluntaryassociationsandsomeaspects of politicalparticipation: An empiricalcasestudy*. Ed. J. W. Deth, M. Maraffi, K. Newton ve P. F. Whiteley *Social Capitaland European Democracy* (London: Routledge).
- Boşnak, Büke. (2016). "Europeanisationand De-Europeanisation Dynamics in Turkey: The Case of Environmental Organisations". *South European Societyand Politics*. 21, 75-90.
- Clary, E. G., Ridge, R. D., Stukas, A. A., Snyder, M., Copeland, J., Haugen, J. ve Miene, P. (1998). "Understandingandassessingthemotivations of volunteers: A functionalapproach". *Journal of Personalityand Social Psychology*, 74, 1516-1530.
- Cnaan, R. A. ve Goldberg-Glen, R. S. (1991). "Measuringmotivationstovolunteer in humanservices". *Journal of Applied Behavioral Science*, 27, 269-284.
- Cohen, J. ve Arato, A. (1995) *Civil society and political theory*. US: New Baskerville.
- Çelik, V. (2020). "Gönüllülük, Katılım ve Yönetim Kültürü İlişkisi", *OPUS: International Journal of Society Researches*, 15(25), 3820-3850.

Deth, J. W. (1997). *Private Groups and Public Life: Participation, Voluntary Associations and Political Involvement in Representative Democracies*, London: Routledge

Diamond, L. (1994). “Rethinking civil society: Towards democratic consolidation”. *Journal of Democracy*, 5(3), 4–17.

Dunn, J. (2001) ‘The Contemporary Political Significance of John Locke’s Conception of Civil Society’, *Civil Society: History and Possibilities*, ed. S. Kaviraj and S. Khilnani, Cambridge: Cambridge University press.

Eberly, D.E. (2000). *The meaning, origin, and applications of civil society*. Ed. D.E. Eberly, *The essential civil society reader: The classic essays*, (ss.3–29). Lanham, MD: Rowman ve Littlefield.

Erdoğan, N., Bircan, H. M., Sayın, Z., ve Aydemir, Ö. F. (2020). *Genç Gönüllülerin Motivasyonu - STK’larda Devamlılığı Sağlayan Faktörler*. İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Esmund, J. ve Dunlop, P. (2004).

Developing the volunteer motivation inventory to assess the underlying motivational drives of volunteers in Western Australia. Perth: CLAN WA Inc.

Fisher, R. J. ve Ackerman, D. (1998). “The effects of recognition and group need on volunteerism: A social norm perspective”. *Journal of Consumer Research*, 25(3), 262-275.

Forst, R (1993) “Civil Society”. *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, Blackwell Publishing Ltd.

Fukuyama, F. (1995) “The Primacy of Culture”, *Journal of Democracy*, 6(1), 7-14.

Göle, N. (1994). *Towards an autonomization of politics and civil society in Turkey*. Ed. M. Heper ve A. Evin *Politics in the third Turkish Republic*, (, 213–22). Boulder, CO: Westview Press.

Göle, N. (2019). *1980’ler sonrası Politik Kültür* Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, , Sentez Yayınevi.

Gramsci, A. (2000) "The Gramsci Reader" ed. D. Forgacs, New York University Press.

Grigoriadis, I. N. (2008) *Trials of Europeanisation: Turkish Political Culture and the European Union*, Palgrave Macmillan, New York.

Gupta, P. V. (2011). "Civil Society and Human Rights", *The Indian Journal of Political Science*, 72(2) ,363-375.

İçduygu, A., Meydanoğlu, Z., ve Sert, D. S. (2011). *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası: Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II*, İstanbul: TUSEV Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (2001). "Turkish democracy: Patronage versus governance". *Turkish Studies*, 2(1), 54–70.

Keyman, E. F. ve İçduygu, A. (2005). *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*, Routledge, London.

Kim, I. (2004). "Voluntary associations, social capital, and civil society in comparative perspective: South Korea and Sweden", *Global Economic Review*, 33(4), 75-96.

Kumar, K. (1993) "Civil society: An inquiry into the usefulness of a historical term", *The British Journal of Sociology*. 44(3), 375-395.

Newton, K. (2001). "Trust, social capital, civil society, and democracy". *International Political Science Review* 22(2),201–14.

Nielsen, K. (2017). Reconceptualizing Civil Society for Now: In *Toward a Global Civil Society*.

Olsen, M. E. (1972). "Social participation and voting turnout: A multivariate analysis", *American Sociological Review*, 37, 317-33.

Parker, S. R. (1997). "Volunteering-altruism, market causes and leisure". *World Leisure ve Recreation*, 39(3), 4-5.

Pires, C.; Prouteau, L. ve Sardinha, B. (2010). Rates of participation in volunteering and characteristics of volunteers: European comparisons. 9th

International Conference of the International Society for Third- Sector Research Istanbul – Turkey, July 7-10, 2010.

Putnam, R. (1993a). “The Prosperous Community.” *The American Prospect*, 4 (13),35–42.

Putnam, R. (1993b). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Rose, R. ve Özcan, Y. (2007). First European quality of life survey: Quality of life in Turkey. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Rumelili, B. ve Çakmaklı, D. (2017). “Civic Participation and Citizenship in Turkey: A Comparative Study of Five Cities,” *South European Society and Politics*, 22(3), 365-384

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). “Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being”. *American Psychologist*, 55 (1), 68-78.

Ryfman, P. (2007). Non-governmental organizations: An indispensable player of humanitarian aid. *International Review of the Red Cross*, 89(865), 21-45.

Salamon, L., S., ve W. Sokolowski (2004). *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector: Volume two*, Bloomfield: Kumarian Press.

Sarıbay, A. Y. (2019). *Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum*, Ed. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay Türk Siyasal Hayatı, Bursa: Sentez Yayıncılık.

Sezik M, (2019). “Türkiye’ de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Sorun Alanları”, *R&S: Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 118-125.

Shils, E. (1997). *The virtue of civility*. Ed. S. Grosby, *The virtue of civility: Selected essays on liberalism, tradition, and civil society*, (320–55). Indianapolis, IN: Liberty Fund.

Smith, A. (1993) “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” ed. K. Sutherland: Oxford Press.

Smith, D. H. (1981). "Altruism, volunteers and volunteerism". *Journal of Voluntary Action Research*, 10(1), 21-36.

Stinchcombe, A. L. (1965). Social structure and organizations, *Handbook of Organizations* (Ed. J. G. March), Chicago, Ill.: Rand McNall.

Sulek M. (2010) Civil Society Theory: Aristotle. *International Encyclopedia of Civil Society*. Ed. Anheier H.K., Toepler S., Springer, New York, NY.

Toprak, B. (1995). Civil society in Turkey. *Civil society in the Middle East*, Ed. A.R. Norton, Leiden: E.J. Brill, 118.

Tosun, G. E. (2005) *Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması için bir Analiz Aracı Olabilir mi?*, Ed. Lütfi Sunar *Sivil Toplum ve Demokrasi*, , Kaknüs Yayınları.

Tusalem, R.F. (2007). "A boon or a bane? The role of civil society in third – and fourth – wave democracies". *International Political Science Review*, 28(3), 361–86.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 9 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 17863). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 9 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 17863). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

TÜSEV. (2020). Gönüllülük ve Yasal Mevzuat, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/GonullulukAnalizBilgiNotu.12.02.15.pdf> (04.04.2021).

TÜSEV. (2020). Gönüllülük ve Yasal Mevzuat, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/GonullulukAnalizBilgiNotu.12.02.15.pdf> (04.04.2021).

UN Volunteers. (2009). Laws and Policies Affecting Volunteerism Since 2001, <https://www.unv.org/sites/default/files/Volunteerism%20laws%20and%20policies%202009.pdf> (04.04.2021).

UN Volunteers. (2009). Laws and Policies Affecting Volunteerism Since 2001, <https://www.unv.org/sites/default/files/Volunteerism%20laws%20and%20policies%202009.pdf> (04.04.2021).

Weenink, E., ve Bridgman, T. (2017). Taking Subjectivity and Reflexivity Seriously: Implications of Social Constructionism for Researching Volunteer Motivation. *Voluntas*. 28(1), 90-109.

Wessels, B. (1997). *Organizing capacity of societies and modernity* Ed. J. W. Deth *Private Groups and Public Life: Participation, Voluntary Associations and Political Involvement in Representative Democracies* (s.201), London: Routledge

Woldring, H. E. S. (1998) “State and Civil Society in the Political Philosophy of Alexis de Tocqueville.” *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 9(4), 363–73.

Yeung, A. B. (2004). “The octagon model of volunteer motivation: Results of phenomenological analysis”. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 15, 21-46.

11. Kalkınma Planı, (2019). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023): <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>(10.04.2021).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (1961, 6 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 10700). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf>

4721 sayılı Türk Medeni Kanun (2001, 8 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 24607). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

4857 sayılı İş Kanunu (2003, 10 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 25134). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>

5253 sayılı Dernekler Kanunu (2004, 23 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 25649). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006, 31 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 26200). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (2006, 21 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 26205). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf>

